

“Educació per la pau, educació en valors”

Article elaborat a partir dels resultats del taller dinamitzat pel Grup d'Educació de l'Escola de Cultura de Pau de la UAB en el marc del Fòrum Social per l'Educació a Catalunya. Febrer 2005

“Tot allò que és essencial és invisible als ulls”

Saint-Exupery , El Petit Príncep.

*Volem deduir que l'Educació és una d'aquestes coses essencials,
quan l'informe encarregat per la Unesco a la Comissió Internacional sobre **Educació al Segle XXI**,
conegut com a informe Delors,
en parlar de l'Educació diu: **“Hi ha un tresor amagat a dins”**.*

*Sabem i sentim que el tresor hi és,
que està amagat,*

però que és una llavor que pot créixer.

*I ens emociona pensar que podem contribuir a descobrir-lo o bé ajudar a que germini.
Sentiments i emocions vibrants en la diversitat de persones presents en aquest Fòrum,
la majoria amb dedicació a l'educació formal
i també d'altres procedents de diversos camps
que ajudeu a descobrir i créixer allò que està amagat.*

Què fa que quan demanem a les persones¹ aquells valors que personalment consideren més importants i aquells que socialment són els més imperants, els valors individuals són tots positius, però veiem més i primer valors socials negatius que positius?

Els valors individuals que recollim com a més compartits són el respecte, la solidaritat, l'amor, l'amistat, l'auto-estima, la sinceritat i la responsabilitat. Els socials són la competitivitat, el consum, l'individualisme, l'èxit, el rebuig al diferent, l'ambició, el poder i la bellesa estètica. Cal anar un xic més enllà per adonar-nos que també n'hi ha de positius: la família, la intimitat, l'encontre amb altres, la democràcia etc. Això és el que espontàneament ens ve al cap, i ens adonem que el primer pas que ens cal fer és reflexionar sobre què entenem que és un valor.

1.- Què entenem per valors?

Entenem per valor un **“horitzó de sentit”**², perquè sense horitzons, sense punts de referència, l'existència deixa de tenir sentit i tot s'enfonsa.

Els valors van vinculats a sentiments en tant que **“fan referència a una propietat capaç de suscitar l'estimació dels éssers que la perceben”**³. També els relacionem amb allò que fa que una cosa sigui tan desitjada i apreciada que decidim que val la pena lluitar per ella.

Els valors són el marc de referència personal que ens orienta en les nostres accions, opcions i decisions. Cadascú té la seva pròpia escala de valors, edificada a partir de la relació amb l'entorn cultural i familiar, les experiències viscudes, la pròpia capacitat d'anàlisi, les persones que escull com a referents, etc. Per tant, ningú, ni persones ni institucions, no és ni pot ser neutral. Per aquesta raó serà important prendre consciència i explicitar des de quins valors, cadascú de nosaltres, individualment o com a institucions, parlem, som i fem.

Sembla que ens apareix una contradicció entre els valors individuals (positius) i els socials (bona part d'ells negatius). Potser és que la voluntat individual queda molt condicionada per la influència de les institucions i estructures socials en que aprenem i convivim. Aleshores la pregunta següent fóra:

¹ Aquest comentari sorgeix dels resultats recollits en el taller sobre "Educació en valors, educació per la pau" fet al Fòrum Social d'Educació, febrer 05.

² Diversos autors. "La Veu de l'Altre". ICE UAB, 2000.

³ Diversos autors "La Veu de l'Altre". ICE UAB, 2000

2.-Quines institucions transmeten valors?

Institucions com l'Església, la família o l'escola, que tradicionalment s'havien responsabilitzat de transmetre valors, han deixat de ser-ne les úniques transmissores. Han aparegut altres instàncies que en ocasió dels canvis socials i usant les poderoses noves tecnologies, vinculades al consum i a la publicitat, han canviat els costums i han aconseguit implantar i generalitzar valors com la immediatesa, la novetat, la joventut, la competitivitat, l'eficàcia o la rapidesa.

Quines institucions creiem que haurien d'assumir la responsabilitat de transmetre valors?

Totes aquelles que socialment ho estan fent han de prendre'n consciència i d'assumir-ne la responsabilitat, tan les tradicionals en les seves antigues i noves formes, com aquelles que exerceixen aquesta transmissió des de fa pocs anys.

La família com un dels espais humans on es transmet una experiència vital. Acceptant els canvis que es donen en la família, sense exclusions ni prejudicis, posant l'accent en l'amor autèntic que es pot donar en les diverses modalitats familiars, segueix sent un referent important.

L'escola universal. Per tant integradora de totes les cultures i maneres de pensar. L'escola en tan en quan institució a qui socialment se li delega la responsabilitat de transmetre aquells continguts que es considera que qualsevol persona integrant d'aquesta societat ha de compartir.

Els poders públics, a l'hora de decidir els currículums que l'educació formal ha d'impartir i els diners que cal dedicar-hi. En la seva manera de fer i procedir, és a dir des del seu comportament quotidià com a exemple per a la ciutadania. I també en l'ús dels mitjans d'informació públics com a eina poderosa per influir sobre els valors socials dominants, potenciant els continguts culturals i fomentant l'entreteniment respectuós i l'esperit crític dels ciutadans.

Tots els agents presents en els diferents àmbits ciutadans i socials

Aquesta és la raó de projectes com el de Ciutats Educadores. Com apuntava Frei Betto en l'obertura del Fòrum d'Educació *"Educar és una arma política per aconseguir que els sers humans siguin feliços"* i *"No hi ha cap detall de la nostra vida que no passi per la política"*.

3.- Per quins valors apostem?

Tot educador educa en valors, cap persona ni cap institució és neutral, totes les persones transmetem aquella manera de percebre i entendre el món en la que vivim immerses. Pensem que és important explicitar aquella visió del món, aquell projecte polític des del que l'educador/a pretén educar. Nosaltres plantegem l'educació en els valors de la pau i els Drets Humans.

3.1.- Eduquem per la pau i els Drets Humans

Des de la nostra Escola "apostem per la **Pau** amb l'adjectiu de **positiva**, entesa com el procés de realització de la justícia en els diferents nivells de la relació humana. *"És un concepte dinàmic que ens porta a aflorar, afrontar i resoldre els conflictes de forma no violenta i el fi de la qual és aconseguir l'harmonia de la persona amb ella mateixa, amb la naturalesa i amb les altres persones"*⁴.

És a dir, la pau positiva és...

- Molt més que una mera absència de guerra
- Un procés en constant construcció

⁴ Seminari de Educación para la Paz APDH.

- No és un estat o un temps de pau, sinó un ordre social
- Un ordre social de reduïda violència i elevada justícia
- La igualtat en el control i la distribució del poder i els recursos
- L'absència de condicions no desitjades (guerra, fam, marginació...)...i la presència de condicions desitjades (treball, habitatge, educació...), per tant cal preparar-la.

En conclusió, tot i que no hi hagi cap conflicte obert, no pot existir pau positiva si hi ha relacions caracteritzades pel domini, la desigualtat i la no-reciprocitat. Per aquesta raó, és evident que construir la pau comporta crear unes relacions basades en la cooperació, el suport mutu, la col·laboració i la creació de condicions de confiança mútua.

Dit d'una altra manera, la construcció de la pau té dos aspectes fonamentals:

- **el tipus i la qualitat de les relacions** que establím entre les persones cal que siguin des de l'afecte, l'empatia i la preocupació pel benestar i la dignitat de l'altre.
- **les condicions estructurals** que siguem capaços d'edificar. Condicions en que tothom senti que pot participar i que és tingut en compte, on tothom pugui accedir a unes necessitats bàsiques mínimes (habitatge, menjar, educació, salut, etc.), on hi hagi una distribució equitativa dels recursos, etc.

És a dir, hauríem de ser capaços d'imaginar i respondre a les següents preguntes: Quines circumstàncies concretes s'han de donar perquè hi hagi justícia social? Com ens hem d'organitzar perquè cap persona pateixi fam, sigui analfabeta, no tingui habitatge, o estigui a l'atur? Hauríem de ser capaços de crear una cultura on la violència no hi tingui espai, una **Cultura de Pau**. Una cultura que inclou estils de vida, patrons de creences, valors i comportaments que afavoreixin la construcció de la pau. Això vol dir una cultura capaç de generar els canvis institucionals necessaris per promoure el benestar, la igualtat, l'administració equitativa dels recursos, la seguretat per als individus i les famílies, i la identitat dels grups o de les nacions, tot plegat sense necessitat de recórrer a cap tipus de violència.

En conclusió, la construcció d'una cultura de pau requereix:

- Desacreditar i deslegitimar la guerra i l'ús de la violència
- Potenciar el coneixement i el diàleg entre cultures i religions
- Superar la mística de la masculinitat a través de l'empatia, l'afecte, la tendresa i la corresponsabilitat en l'educació dels fills
- Atendre el principi de sostenibilitat i prendre cura dels recursos limitats
- Actuar sobre les arrels dels conflictes i no només sobre les seves manifestacions
- Millorar la governabilitat democràtica i incrementar la participació ciutadana
- Desmilitaritzar les polítiques de seguretat i donar prioritat a les inversions educatives per sobre de les militars
- Exercir una nova mirada sobre els conflictes i una educació sobre la forma de regular-los i transformar-los positivament"

Aquesta concepció de pau queda recollida en la **Declaració Universal dels Drets Humans**, un instrument interessant per la reconeguda legitimitat moral de que gaudeix, compartida per bona part de la humanitat. A més és un instrument polític i legal que permet concretar eines específiques per a la seva defensa i difusió.

3.2 Fem educació integral

Parlem d'un model d'educació que contempla la **formació global de la persona**, aquella que vol desenvolupar totes les potencialitats humanes: **coneixements, habilitats, sentiments i valors**.

Educar en valors significa oferir i orientar espais d'experimentació i reflexió, tant individual com col·lectiva, que portin a l'alumnat a ser capaç d'elaborar de forma racional i autònoma els seus propis principis de valor.

Espais pensats fent atenció a totes les dimensions de la persona:

- en relació **a un mateix**: la dimensió espiritual, que permet descobrir espais íntims des d'on esdevenir persona estructurada i coherent en pensament, actituds i comportament.
- **als altres**: la dimensió afectiva, que entrena la capacitat d'estimar
- **a la natura**: la dimensió medioambiental, que permet situar-se i comprendre un món complex i global, i valorar la importància del respecte més enllà de les persones.

I també espais pensats fent atenció a totes les seves capacitats, habilitats i actituds. L'educació en valors no és una disciplina independent dels continguts o habilitats que busquem en cadascuna de les matèries i disciplines, sinó un **enfocament transversal**. És a dir no té tant a veure amb el **què** ensenyem, sinó amb el **com**; o per utilitzar la terminologia de l'informe Delors, té a veure en l'"**aprendre a ser**" i en l'"**aprendre a compartir**".

Des d'aquesta perspectiva, els objectius fonamentals de l'educació en valors⁵ són:

- **Desenvolupar el raonament moral** reconeixent i assimilant els valors universals continguts en els Drets Humans
- **Construir una imatge d'un mateix** i del tipus de vida que es vol portar d'acord amb els valors personals.
- **Adquirir** competències, capacitats i **habilitats per el diàleg crític** i respectuós.

Per aconseguir aquests objectius no serveixen els models tradicionals basats en valors absoluts ni tampoc els basats en el relativisme dels valors. Aquest model d'educació en valors es basa en la **construcció racional i autònoma dels valors**. Es tracta de treballar la dimensió moral de la persona i desenvolupar i fomentar la seva autonomia, la seva racionalitat i l'ús del diàleg com a forma de construir principis i normes, tant cognoscitius com conductius. És l'alumne qui ha de construir els seus propis valors i criteris a partir d'experiències interessants i coneixements previs que el professor proporcioni. En aquest model els valors es proposen, no s'imposen i el que finalment es busca són formes de convivència més justes.

3.3 Eduquem per una ciutadania cosmopolita

Kant en les seves lliçons de Pedagogia deia que l'educació és la qüestió més important i la més difícil a la que els humans ens enfrontem. La més important perquè l'home és allò que l'educació el fa ser. I és la més difícil perquè cal discernir si hem d'educar als joves d'acord amb la situació present o d'acord amb un futur millor, que s'intueix però que encara no està realitzat.

Aquest futur seria el d'allò que Adela Cortina anomena una **ciutadania cosmopolita**, present en el cor de tota persona però que cal cultivar. Quins serien els **eixos**⁶ d'aquesta proposta educativa, que haurien d'articular les reformes, els llibres de text, els projectes docents i les innombrables reunions en els nostres centres educatius?

- **el coneixement**: La transmissió de coneixements i habilitats per aconseguir qualsevol finalitat. Una societat ben informada té major capacitat d'aprofitar els seus recursos materials. Necessitem experts en els diversos camps que estiguin disposats a tres coses:
 - dissenyar alternatives humanitzadores i viables en allò que concerneix el seu camp
 - presentar les seves propostes als poderosos
 - dur els seus coneixements a l'esfera de l'opinió pública
- **la prudència**: En paraules d'Adela Cortina seria l'"*Aprender a ejercitar el arte de conformarse con lo suficiente y optar por la moderación. El prudente es el que sabe lo que le conviene a largo de la vida, trata de conservar los reinos de su existencia, no se deja influenciar por lo que esclaviza, prefiere el tiempo libre para emplearlo en las relaciones humanas, en actividades solidarias y culturales, apuesta por ciudades con dimensiones manejables, escoge al amigo leal frente al conocido influyente, en el conflicto busca el camino de la cooperación, apuesta por*

⁵ La Educación para el Desarrollo: una educación en valores Ingeniería sin fronteras

⁶ Segons Adela Cortina, Filòsofa Universitat de Castelló.

*la sostenibilitat dels recursos naturals. Comptar amb ciutadans i governants prudents és indispensable per organitzar cada societat i també la república de tots els éssers humans*⁷ⁿ

- **la saviesa moral** que inclou la **justícia** i la **solidaritat**: és el prodigiós descobriment del vincle (ligatio), que uneix als éssers humans i és, per això, font de (ob-ligatio), font d'obligació, no imposada, sinó sentida i volguda.

Per tot això educar per una ciutadania cosmopolita és formar ciutadans ben informats, amb bons coneixements, prudents en les seves eleccions i amb un profund sentit de la justícia i la solidaritat.

4.- Com transmetem aquests valors?

Transmetem aquests valors convertint-los en realitats quotidianes. Posem-ne un exemple: si per a mi el valor de la cooperació és un "marc de referència", un "horitzó de sentit" important, el traduiré en exercitar una actitud i uns comportaments cooperatius amb aquelles persones amb qui em toqui treballar i conviure, en les nostres tasques conjuntes, en els problemes que puguin sorgir i en tots aquells aspectes de la nostra relació que requereixen de col·laboració.

Si em sembla important el valor de la pau, un valor tan compartit, però alhora tan abstracte i ambigu que alguns manipulen fins a l'extrem de fer guerres en nom de la pau, m'esforçaré per entendre i aprofundir en el seu significat, i per ser capaç de visualitzar en quin tipus de relacions i d'organització, d'actituds i comportaments ho tradueixo en la meua vida quotidiana. En aquest sentit, en un context educatiu intentaré fer-ho:

- **des de la relació** que estableixo amb els infants, és a dir des de l'actitud que com a educador/a decideixo adoptar.
- **des dels continguts** que decidim impartir. Incloure al currículum continguts referents a la pau, és una opció política, i per fer-ho cal donar-los un espai i un temps. Ni el currículum ni nosaltres som neutrals, hem de decidir quins continguts prioritzem, i si no ho fem des d'un posicionament explícit i conscient, ens hem de preguntar quin és el projecte polític en el que estem col·laborant.
- **des de la metodologia.** Cal aprofitar al màxim el temps que estem amb els alumnes (tots sabem que és poc i molt ocupat), per tant segons com organitzem les activitats educatives a l'aula ens permetrà -al mateix temps que impartim aquells continguts conceptuals de qualsevol matèria que el programa ens requereixi- desenvolupar habilitats a favor de la convivència pacífica o no.
- **des de les estructures** (a l'aula i al centre). Segons com organitzem la vida d'aula i de centre, ensinistrarem als nois i noies en un tipus de vida i comportaments socials o en uns altres (en l'obediència cega i acrítica, o en la participació activa i crítica; en la capacitat de treballar en equip cooperativament, o en la d'aprendre individualment i de manera competitiva, etc.).

Sabem que no hi ha fórmules fixes ni màgiques, sinó solucions més o menys òptimes per a cada situació i en cada moment. Estem convençuts que ha de ser la nostra voluntat i creativitat individual i de grup la que ha d'anar trobant els recursos per fer realitat el que hem exposat.

*Com apuntava Frei Betto:
"Som la primera generació que viu un canvi d'època.
Quelcom nou comença. No serà un món d'hegemonies, sinó de diversitats"*

⁷ Article "Educar para una ciudadanía cosmopolita" d'Adela Cortina.

*Marina Caireta, Francesc Serra (Enginyer Tècnic). Membres
del Grup d'Educació per la Pau de l'ECP
Abril 2005*

Bibliografia

- (1) *Diversos autors. "La Veu de l'Altre", ICE UAB, 2000*
- (2) *Enginyeria sense fronteres "La Educación para el Desarrollo: una educación en valores"*
- (3) *Adela Cortina. "La Ètica de la Sociedad Civil", Col Alauda, Ed Anaya, 2000*
- (4) *C. Barbeito, M.Caireta "Introducció de conceptes: pau, violència, conflicte", Escola de Cultura de Pau, 2004*